

Meitas Gundegas Lapiņas atmiņas par Sarmīti Ozoliņu.

Cilvēks, mākslinieks, pedagogs, izcila personība un pāri visam – mamma. Mamma, kura bija ne tikai vienkārši mīla, rūpīga, audzinoša, stingra, bet arī bezgala cienījama pat maza bērna acīs, godaprāta un pašreizliedzības, milzīgas iekšējās inteliģences un gara spēka iemiesojums. Ne jau biogrāfiski dati vai sasniegumu uzskaitījums stāsta par cilvēku, bet gan dažnedažādi sīkumi, kas virknējās bezgalīgā ķēdē.

Manā mammā bija kaut kas suģestējošs, kaut kas tāds, kas aicināja arī līdzcilvēkus izdarīt vairāk, labāk, godīgāk: pīpmaņiem atnest pīpēšanu, sliņķiem saņemties un izmācīties augstskolās, būt godīgākiem, tīrākiem, gaišākiem. Kas ir tas, kas veido tādus cilvēkus? Senči, radi, draugi, paziņas, apstākļi, nejausi izdzirdētas frāzes, lasītas grāmatas, smaržas, skaņas, mērķtiecīgi apgūtas zināšanas? Es centīšos slāni pa slānim šķetināt manu mammu, mākslinieci un pedagogu Sarmīti Ozoliņu. Savā stāstījumā ietveršu lielus fragmentus no mammas intervijām, jo daudz, ko viņa pateikusi pati par saviem skolotājiem, par savu pedagoga darbu un mākslas principiem.

Kādu viņu redzēja līdzcilvēki? Aija Nodieva¹: ”Par Sarmīti Ozoliņu, kaut gribēdams, neuzrakstīsi neko interesantu, ja ar to saprotam mīlas vai amizantas dzīves epizodes. Ne jau tādēļ, ka mākslinieces dzīvē tādu nebūtu. Nebūt nē, tikai – Sarmīte Ozoliņa ir caur un cauri darba cilvēks.”² “Sarmītei Ozoliņai bija melnstrādnieces rokas – sārmu, sāļu un šamota saēstas, bet, kad viņa, starojoša un ar sev raksturīgo eleganci posusies, ieradās mūsu svētkos, kopīgajos saietos vai ģimeņu svinībās, viņa bija skaista. Tik skaista, cik vien var būt gudra un iekšēji bagāta sieviete,” saka Ingrīda Burāne³.

Kādā citā atmiņu stāstā Sarmītes Ozoliņas vizuālais tēls raksturots ar vārdiem “atturīgā elegance”. Tādu arī es atceros mammu - tērptu ļoti mierīgā, ļoti neuzkrītošā pastelkrāsas apģērbā, ko greznoja kāds zīda lakatiņš sasprausts ar pašas gatavotu māla brošiņu, kas gaismā iemirdzējās, bet tikpat drīz ieslēpās apģērba ēnā, it kā tur nekas nebūtu bijis. Vēl šodien acu priekšā ir mamma, kas saposusies uz manas māšas kāzām bēša krāsas piekļāvīgā mežģīņu blūzē ar kāda čehu kolēģa dāvinātu kristāla krellīšu virteni ap kaklu – tas laikam gan bija viņas greznākais rotājums, ko viņa atļāvās uzpucēt īpašos gadījumos. Šī kaklarotiņa viņai bija dārga, jo to bija dāvinājis kāds no māksliniekiem, ko mamma satika starptautiskajā keramiķu simpozijā Čehoslovākijā, kur, par spīti dzelzs priekšskaram, kas norobežoja PSRS no pārējās pasaules, veidojās ciešas draudzības. Pēc atgriešanās mājās mamma turpināja sarakstīties ar simpozijā iegūtajiem draugiem. Kad Čehoslovākijā notika 1968.gada Prāgas pavasara notikumi mākslinieks Lubomirs Jakubčiks sūtīja mammai apsveikuma kartiņu, kuru bija pats zīmējis – no kaudzes ar dažādu dražu, tai skaitā padomju tanku, laukā izstiepusies roka ar rozi.

¹ Aija Nodieva (1932 - 2019) mākslas zinātniece un iedvesmotāja, skrupulozākā studentu ieskaīšu un eksāmenu pieņēmēja JVLMA

² Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

³ Ingrīda Burāne, mākslas zinātniece, mākslinieku savienības biedre kopš 1981.gada

Mamma attiecības ar cilvēkiem raksturo slimnīcas māsiņa. Viņa, mums pilnīgi svešs cilvēks, atnāca pavadīt mammu pēdējā gaitā un teica: “Es nevarēju neatnākt atvadīties no mūsu profesoriņas...”

Sarmīte Ozoliņa ar vīru Arni Ozoliņu, 1979.g.

Mamma bija interesanta. “Ar Sarmīti Ozoliņu var runāt par daudz ko, un, viņas raitajā un asprātīgajā valodā klausoties, samanām gan mākslinieces attieksmi pret dažādām lietām un parādībām, gan arī tos interesantos dzīves raibumiņus, taču vēlāk, sarunu atceroties, tā, izrādās, tomēr visu laiku centrējusies ap vienu – to, kas padarīts vai vēl darāms mālā,” saka Aija Nodieva.⁴ Lai kur viņa gāja, lai ko un ar ko runāja, mamma sarunām vienmēr bija kāds dziļāks, nozīmīgāks saturs, pat tad, ja tēma skāra pavisam ikdienišķas lietas. Viņai bija starojums, kas apkārtējos cilvēkus cēla, vedināja uz bagātināšanos izglītībā, morālē – it visā.

Varētu likties, ka es aprakstu kādu absolūtas “pareizības” iemiesojumu, bet tā nebija. Viņa bija daudzšķautnaina. Mammai bija fantastiska humora izjūta, kas gan neizpaudās ikdienā jokus dzenot, bet parādījās mirkļos, kad viņa it kā izgāja ārā no sevis un iemiesojās kādā tēlā. Vēl arvien man acu priekšā ir viņas radītais Ziemassvētku rūķis, kuram no visām vīlēm bira ārā mandarīni un rieksti. Lai gan šis rūķis nerunāja īpaši pārveidotā balsī un uz acīm viņam bija

⁴ Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

visiem labi pazīstamas brilles, neviens mazbērns viņu tā arī neatšifrēja, savukārt pieaugušie raustījās smieklu krampjos.

No savas bērnības atceros kādu Vecgada vakara karnevāla gājienu pie mamma draugiem. Visi bijām saģērbušies kā nu kurš, bet mana mamma bija “māja”. Viņa bija atradusi nešūtu katūna drēbes gabalu, kam krāsojums bija tādi kā mazi apgaismoti lodziņi uz zila pamata. Šo audumu viņa bija saviņķelējusi sev riņķī un pie cepures piespraudusi eglīšu svecītes lukturīti ar degošu cigareti – tas bija skurstenis. Reiz mamma bija iegādājusies pelēku mēteli ar trušādas apkakli. Uz māsīcas izsaucienu: “Kāds tu esi trusis!” viņa reaģēja, iegrimstot dziļi apkaklē, piepūšot vaigus un izslienot gaisā degunu. Un tiešām, pēkšņi mūsu priekšā stāvēja komisks trusis, kā no multiplikācijas filmas izkāpis. Tādu Sarmīti Ozoliņu redzēja tuvinieki, jo sabiedrībā viņa bija ieturēta.

Mamma neiekļāvās mākslinieku bohēmā, viņas raksturs to nepieļāva. Jaunībā gan ar studiju biedriem reizēm bija pievienojusies kādam dzīves svinētāju pulkam, bet tiklīdz, kā viņa pati savulaik ir izteikusies: “palika interesanti”, kāds kursa puisis viņu laipni pavadīja uz mājām, teikdams: “Sarmīt, tas nav priekš tevis!” Vispār jau viņai tam visam nebija laika, jo bija bezgala daudz ieceres mākslā un pienākumi pret ģimeni.

Sarunā ar Ingrīdu Burāni viņa pati saka: “To, ko šodien neuztaisīsi, to vairs nekad neuztaisīsi. Jāstrādā ir daudz. Tas ir pilnīgi obligāti. Tas laiks, kuru mēs noskrienam, noguļam, nopļāpājam, izkaisāties, tas laiks nekad neatgriezīsies. Līdz ar to nekad vairs nevarēs uztaisīt neuztaisīto darbu. Tas būs tikai viens nedzimis bērns.”⁵ Arī Aija Nodieva atzīmē šo īpašību: “Un tieši darbs kā nepārtraukta meklējuma process ne tikai veidojis izcilu mākslinieci, bet arī atspoguļo cilvēka dziļāko būtību. (...) Sarmīti Ozoliņu laikam nekad nevarētu novirzīt no aizsākta darba apkārtējo īslaicīga neizpratne vai neatzinība. Viņa ir bezkompromisu cilvēks, kura noteiktība, pat kategoriskums savu reizi rada zināmu distanci ar apkārtējiem. Bet arī atļauj māksliniecei saglabāt neatkarību.”⁶

Arī viņas brīvais laiks bija piesātināts ar kādu pievienoto vērtību. Tā varēja būt pavisam ikdienišķa mīlestības pilna tikšanās ar radiniekiem, viņa klausījās labu mūziku, lasīja labas grāmatas. Tas nenozīmē tikai nopietno, viņai patika labas bērnu grāmatas, patika Jaunatnes teātra izrādes. Visur viņa centās apskatīt jauno, interesanto, atrast vērtīgo. Mamma māsīca atceras, ka pāris nedēļas pirms aiziešanas viņšaulē, abas naktī runājušas par inteligences atbildību, arī nodevību (snobismu, pārdošanos), par pedagoga uzdevumiem. “Man – pedagogam – ir uzticēti manu audzēkņu likteņi,” viņa atkātojusi. Un arī pati viņa nemitīgi auga. Pirms nāves slimnīcā uz mamma naktis galdiņa stāvēja Marijas Gimbutienes, Mirčas Eliades un Meraba Mamardašvili darbi, lai gan viņa tobrīd jau skaidri zināja, ka jauniegūtās zināšanas aiznesīs sev līdz Viņšaulē. Viņa man toreiz teica, ka grib paspēt uzzināt un saprast pirms aiziešanas...

⁵ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

⁶ Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

Dzimta

Dzimusi Cēsu rajona Liepas ciema “Irbītēs”, bet viņas dzimtas senči dzīvojuši Kauguru pagasta „Sietiņos” (pēc H. Enzeliņa ziņām zviedru 1638. gada sarakstos ir kāds Jānis, kurš tajā laikā saimniekojis “Sietiņos”, bet 1825. gadā Sarmītes vec-vec-vec-tēvs Pēteris dabūja uzvārdu Sietiņsons. Par dažiem no Sietiņsonu dzimtas izcilajiem vīriem var lasīt Valmieras bibliotēkas mājas lapas novadpētniecības sadaļā “Dzimtu pētniecība”.⁷⁾ Savukārt “Irbītes” īpašumā, jeb kā vecos dokumentos teikts - “par dzimtu”, ieguva Sarmītes vec-vec-tēvs Jānis. Tolaik tā Liepas pagasta daļa iekļāvās Mūrmuižas pagasta teritorijā. Jānis turpināja saimniekot gan “Sietiņos”, gan “Irbītēs”. Tāda mantojuma sadalīšana starp brāļiem notika tikai vēl pēc vienas paaudzes, kad daļu no “Irbītēm” ieguva Sarmītes tēvs.

Vecāki Albertīne un Jānis Sietinsoni

Lai gan visos dokumentos teikts, ka mana mamma ir dzimusi Liepas “Irbītēs”, patiesībā viņa piedzima Liepas skolā, Liepas muižas ēkā, kur tolaik strādāja viņas mamma, mana vecāmamma Albertīne Sietiņsone, dzimusi Muižniece. Vecmamma vecāki bija Raunas pagasta “Stalūnu” māju saimnieki. Ģimenē piedzimuši 11 bērni, no kuriem 8 izauguši, bet 3 miruši maziņi. Albertīna bijusi jaunākais bērns ar četrām māsām un trim brāļiem.

Vecāki galveno vērību veltījuši bērnu skološanai. Interesanti, ka viņas vecākais brālis bija Jānis Muižnieks⁸⁾, kurš pirmais krita par Igaunijas neatkarību. 2009. gadā Igaunijas Valsts prezidents valsts vakariņās par godu Latvijas prezidentam Valdim Zatleram tostu nobeidza ar vārdiem: „...Taču šodien es aprobežotos vēl tikai ar vienu vārdu. Es nosaukšu vārdu, no kura vēstures putekļi notraukti tikai pirms dažiem gadiem. Igaunijas Republika pasludināta 24. februārī, valsts dzimšanas apliecība izrakstīta 1918. gadā. Taču pirmais vīrs, kurš krita Tallinā par nupat izsludināto Igauniju, bija latvietis, un viņa vārds bija Johans Muižnieks (Johann Muischneek).”⁹⁾ Savukārt, māsa Olga bija Kārļa Ulmaņa valdības ministra Viļa Gulbja¹⁰⁾ sieva.

⁷⁾ <http://biblioteka.valmiera.lv/lv/novadpetnieciba/valmieras-apkaime-un-novadi/nepublicetie-materiali-un-rokraksti/dzimtu-petnieciba-0>

⁸⁾ Jānis Muižnieks Pētera d./Johann Muischneek (1883.09.10. 1918.25.02.)- bijušais cariskās Krievijas armijas kapteinis. Kritis par Igaunijas neatkarību Tallinā, pirmajās stundās pēc Igaunijas valsts proklamēšanas. Tiek uzskatīts par pirmo kritušo par Igaunijas neatkarību. Raunas Kalna Stalunu (K. Stallun) māju kalpa Pētera Muižnieka un viņa sievas Lienas (dzimušas Bebris) kā pirmdzimtais dēls reģistrēts Raunas draudzes 1883. gada dzimušo sarakstā ar Nr. 260. (9.okt. dzimis un 30.okt. kristīts) Jāņa brāļi un māsa dzimuši, kad vecāki nostiprinājās saimnieku kārtā.

⁹⁾ Tālis Pumpuriņš. Druva. Nr. (17.12.2011.)

¹⁰⁾ Vilis Gustavs Gulbis (dzimis 1890. gada 23. septembrī, miris 1942. gada 19. janvārī) bija agronoms, Latvijas Republikas sabiedriski politiskais darbinieks, zemkopības ministrs, izglītības ministrs un iekšlietu ministrs vairākās valdībās. Pēc Latvijas okupācijas deportēts uz PSRS, kur viņam izpildīts nāvessods.

Albertīne Muižnieks 1925.g.

Kopš esmu pieaugusi, uzzinot par to, kāda bija mana vecāmamma, apbrīnā varu vien noliekt galvu. Viņa bija pilnībā aizrāvusies ar savu darbu. Skolotāja ar lielo burtu. Viņa mācīja ne tikai mācību priekšmetus, kas tradicionāli skolai – valoda, matemātika, dziedāšana, bet arī spēlēt klavieres, rokdarbus, vingrošanu.

Vingrotājas ap 1927.g. Albertīne augšējā rindā pirmā no kreisās.

Skolotāju Sietiņsoni atminas kolēģe A. Skangale: “Tajā laikā strādāju par skolotāju Liepas septiņgadīgajā skolā, kopā ar pieredzes bagāto, enerģisko kolēģi Albertīni Sietiņsoni – Sarmītes, Birutas un Maijas māti. Skolotāja ar savu dedzību darbā un enerģiju spēja uzlādēt citus, arī mani un kļuva man par paraugu un padomdevēju. Toreiz bez latviešu valodas man vajadzēja mācīt jaunākajām klasēm arī rokdarbus. Atceros, ka skolēniem patika dekoratīvie

darbi, bet pēckara apstākļos bija lielas grūtības ar nodarbībās nepieciešamo materiālu – krāsainu papīru, audumu, dziju, u.c. Skolotājai Sietiņsonei nekad netrūka labu ideju, un viņa man ieteica dekoratīvo darbu mācīšanai izmantot arī mālu, kura jau Liepā tiešām netrūka.” Kādā savā grāmatā manu vecomammu piemin arī rakstnieks Vladimirs Kaijaks, atceroties savu pieredzi skolas teātra spēlēšanā: “lai kā centās mūsu režisors Laiviņš, skatuves augstumus nerasniedzām, tomēr ļaudis nāca, skatījās un aplaudēja. Sevišķi tajā vietā, kur man vajadzēja skūpstīt savu skolas biedreni. Sarkām un bālējām gan uz skatuves, gan vēlāk satiekoties. Režisors ieteica, ka šo ainu mums vajadzētu vairāk izmēģināt vienatnē, tad arī uz skatuves iznāktu labāk. Taču skolotājas Sietiņsones brīdinoši paceltais pirksts mums neļāva to darīt. Skolotāja vecāko klašu skolēniem nolasīja referātu par puiku un meiteņu attiecībām, kurām esot jābalstās uz savstarpēju cieņu. Nezinu, vai šis temats bija skolu programmā, drīzāk gan viņas iniciatīva.”¹¹ Jā, tāda viņa bija – universāla un ļoti moderna skolotāja.

Liepas 6.kl. skola, 1926.g. Albertīne otrā no kreisās puses pirmajā rindā.

Pensijas vecumā viņa bija uzrakstījusi ābeci, kas ietvēra tādus lasītmācības principus, kas tam laikam bija ļoti progresīvi. Diemžēl viņai neizdevās atrast izdevēju, lai gan Padomju Latvijas Izglītības ministrijas gaitēņus viņa bija ne vienreiz vien “šturējusi”, tomēr viņas metodes padomju ierēdniecībai nebija izprotamas. Domāju, ka, pateicoties vecmammai, es tekoši lasīju jau ilgi, pirms sāku apmeklēt skolu.

Jāpiemin vēl kāds fakts – strādājot Liepas skolā 1944. un 1945.gadā viņa kājām apstaigājusi pagastu, lai iepazītos ar savu skolēnu vecākiem, uzzinātu viņu dzīves apstākļus, pēc iespējām palīdzētu. Ja otram vajag, bija gatava atdot mēteli, kas pašai mugurā. Par viņu kā skolotāju

¹¹ Kaijaks, Vladimirs. Koka kāja, Kapu māja. - Rīga : Zvaigzne ABC, 2019., 164. -165.lpp.

atceras bijusī skolniece un radniece Ilze Pētersone: “Skolas dvēsele. Vieno ap sevi labus, godīgus skolotājus. Vieno bērnus. Liepas skolā bija bērniem internāts. Vakaros skolotāja Sietiņšone piesēdās pie klavierēm un spēlēja deju mūziku, mūziku rotaļām. Sietiņšoni lielākie bērni cienīja, bet mazie no viņas baidījās. Ap viņu radoša atmosfēra, dzīvība un reizēm pamatīgi skandāli, jo, kad saskaitusies, tad saka “visu acīs” – direktoram, vienalga kam. Arī vīram – pats par sevi saprotams.”¹²

Un te nu nonākam pie nākamās, savam laikam netipiskās rīcības – šķiršanās. Abi šie cilvēki, kurus mana mamma ne vienreiz vien sarunās nosaukusi par saviem pirmajiem skolotājiem, bija diametrāli pretējas personības un nespēja sadzīvot, abi ātri un neiecietīgi.

Jānis Sietiņšons, 1934. g.

Vecaistēvs bija lietišķs, zināja mantas un naudas vērtību, ekonomisks, mācījies Pēterburgā prestižā tehniskā skolā. Skolas brīvlaikā viņš atbraucis uz “Sietiņiem”. Krievijā jau sākušās pirmsrevolūcijas jukas. Strādājot tīrumā ar pļaujmašīnu, zirgi no kaut kā sabijušies, sākuši trakot, Jānim mašīnā ierauta kreisā roka. Kara un revolūcijas laiks. Nevarēja tūlīt nokļūt slimnīcā, tur nebija vajadzīgo speciālistu, zāļu utt. Roku jāzaudē.

Tie bija smagi gadi, bet enerģiskais un mērķtiecīgais Jānis Sietiņšons, neskatoties uz tā laika sabiedrības viedokli, ka “kroplim dzīve apstājusies”, iestājies un pabeidzis Priekuļu lauksaimniecības tehnikumu un atkal bija ideju pilns. Tiekme kaut ko izgudrot, plānot, kalkulēt un, cik iespējams, to realizēt, viņam piemita visu mūžu. Savu trūkstošo roku viņš bija aizvietojis ar dažādām pašdarinātām ierīcēm, kas palīdzēja veikt darbus. Darbīgs. Nevienu minūti lieki neizšķieda – gluži kā vēlāk Sarmīte.

Brīvās Latvijas laikā abi ar brāli Kārli saimniekojot, sāka lieliski izbūvēt “Irbītes”: jauna kūts, klēts ar novietni traktoram un darbnīcu, pirts ar pagrabu apakšā. Govīm automātiskā dzirdināšana. Visām nozīmīgākām ēkām dabīgā šīfera jumti. Pie mājas stādīja ozolu birzi, bet dzīvojamo māju nepaspēja pārbūvēt, jo ienāca padomju vara (mājai projektēto plānu ar puķu dārzu jaunā sovhoza agronoms – kāds krievs ar Staļina laika izglītību – turējis sev kantorī pie sienas).

¹² Ilzes Pētersones atmiņu pieraksti. Glabājas Kauguru pagasta Mūrmuižas bibliotēkā

Jānis bijis grāmatvedis Baltijas Lauksaimniecības biedrībā, vēlāk arī Patērētāju sabiedrībā pie Hermaņa Enzeliņa, kur kopā ar Kārli Ulmani tapa aprobēta jaunā lauksaimniecības politika, kas vēlāk tika ieviesta visā Latvijā. Un viņam pretstatā Albertīne - ar misiju aizrautā skolotāja, kas gatava ar savu labumu dalīties ar pirmo pretimnācēju. Viņas attieksmē pret sabiedrību jūtamas visai sociāldemokrātiskas iezīmes. Mana mamma vēlāk ir teikusi: “Es saprotu, kāpēc viņi izšķīrās, bet nekad nesapratīšu, kāpēc apprecējās!”

Latvijas laikā vecāmamma bijusi īsta Dāma, Aizsardžu priekšniece. No šī laika avīzēs saglabājusies fotogrāfija, kur mazā Sarmīte pasniedz ziedus Kārlim Ulmanim. Par šo notikumu Valmierā avīzes vēsta: “Plkst. 3 p. pusd. Latviešu biedrības pārpildītā zālē notika Valmieras apriņķa 15. zemnieku diena, uz kuru ieradušies visi Valmieras apriņķa pagastu vecākie un ļoti daudzi tuvākās un tālākās apkārtnes zemnieki. Zāle bija greznota zaļumiem un valsts karogiem. No ieejas līdz zāles vidum spaljeros stāvēja aizsargi. Pie ieejas biedrības namā ministru prezidentam, izglītības ministram un Baltijas lauksaimniecības biedrības priekšniekam pasniedza ziedus. Ministru prezidentam ienākot zālē, atskanēja vētraini aplausi, un Baltijas lauksaimniecības biedrības biškopības nodaļas koris dziedāja Vadoņa suminājumu. Aizsardžu priekšnieces Sietiņsones 6 g. vecā meitiņa prezidentam pasniedza ziedus.”¹³

Aizsardžu priekšnieces Sietiņsones 6 g. vecā meitiņa prezidentam pasniedza ziedus. 1936. Valmieras apriņķa 15. zemnieku dienā

¹³ 1936.02.16 Rīts

Skolotāji.

Sarmīte Ozoliņa mācījusi Cēsīs un Valmierā, kā arī Rīgā Daiļamatniecības vidusskolā pie Mildas Brutānes¹⁴ (beigusi 1952.g.), tad Mākslas akadēmijā studiju gados pie Georga Kruglova¹⁵ un Margitas Melnalksnes¹⁶ (beigusi ar izcilību 1958.g. diplomdarbs – dekoratīvie šķīvji, ziedu trauki, panno “Pie avota”). Savās atmiņās par skolotājiem viņa vienmēr runājusi ar lielu cieņu.

“Es jau ļoti agri sastapos ar neikdienišķiem cilvēkiem. Četrpadsmit gadu vecumā es nejauši sadraudzējos ar kādu meiteni. Viņa man iemācīja lasīt labas grāmatas. Es jau arī pati mīlēju daudz lasīt, bet darīju to bez sevišķas atlases. Viņa man pavēra pavisam jaunu pasauli. Iepazīstināja ar ziemeļnieku rakstnieku darbiem, tie mani ļoti ietekmēja. Man radās jaunas intereses,” S. Ozoliņa intervijā stāsta Ingridai Burānei. “Vidusskolas laikā es dzīvoju pie mūsu tantes Marijas Sietiņas. Tas bija kara laiks, viņiem pašiem gāja grūti, bet viņa tomēr mūs ar mūsu pieņēma, lai mēs varētu mācīties. Atceros toreiz visi dzīvojām vienā istabā – viņa ar vīru Jāni Sietiņu¹⁷ un diviem bērniem un mēs ar māsu. (...) Tā milzīgā labestība, kuru mēs sajutām, man šķiet, ir atstājusi uz mums ārkārtīgu ietekmi. Neizsakāmu.

Viņa arī mani iepazīstināja ar Irmu Veinbergu, kura man daudz stāstīja par filozofiju, ar kuru daudz runāju par dažādām nemateriālām lietām. Un, kad es redzēju, ka pasaulē ir tādi cilvēki, kuriem nav svarīgi, cik daudz viņi ir paēduši un ko viņi ir uzvilkuši mugurā, un ka šie cilvēki tik ļoti ietekmē manu dzīvi, tas man nozīmēja ārkārtīgi daudz. Domāju, ka ne jau katram jaunībā izdodas sastapties ar tādiem cilvēkiem. Bet tas ir ļoti svarīgi, jo varbūt tieši tas pārveidoja visu manu domāšanu. Noteica to, ko es patlaban uzskatu par vērtībām.¹⁸

Cēsu vidusskolā latviešu valodu mācījis medicīnas profesora Nikolaja Skujas¹⁹ tēvs Aleksandrs Skuja²⁰. Viņš manai mammai bijis arī klases audzinātājs. Ļoti interesants cilvēks un vēlāk arī vairāku labu mācību grāmatu autors, bet savas karjeras sākumposmā viņam vēl jānokārto

¹⁴Brutāne Milda (dzimusi Kalniņa; 1903. 2. II Rīgā – 1979. 23. III Rīgā) – keramiķe, mākslas skolotāja. 1923–32 mācījusi Latvijas Mākslas akadēmijā, beigusi Keramikas meistardarbnīcu. Kopš 1928 piedalās izstādēs, 1933–39 strādājusi Cēsīs podnieku meistara Jāņa Ieviņa darbnīcā. 1942–65 Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas skolotāja un Keramikas nodaļas vadītāja. Kopš 1962 Mākslinieku savienības biedre.

¹⁵Georgijs (Georgs) Kruglovs (1905. g. 28.oktobrī Rīgā, Krievijas impērijā – 1984. g. 4. janvārī, Rīgā, Latvijas PSR) – keramiķis. Kopš 1944. gada rudens visa Georgija Kruglova dzīve bija saistīta ar Latvijas Mākslas akadēmiju, līdz 1974. gadam viņš vadīja keramikas katedru un nodaļu (kopš 1963. gada - dekoratīvi lietišķās mākslas nodaļa), no 1961. gada bija tās profesors. No 1944. līdz 1945. gadam un no 1947. līdz 1967. gadam bija Latvijas Mākslas akadēmijas mācību daļas prorektors.

¹⁶Margita Melnalksne (1909-1989) Mākslas akadēmijas pedagoģe 1945-1965.

¹⁷Sietiņš Jānis (1902. 21. X Jaunpiebalgā – 1998. 23. II) – skolotājs. Mācījis: Jaunpiebalgas draudzes skolā, 1920–21 Cēsu Skolotāju seminārā, 1921–26 Rīgas Skolotāju institūtā. 1926–40 skolotājs Jaunpiebalgas Pētera sešu klašu pamatskolā. Spēlējis teātri, vadījis kori, kristījis jaundzimušos, izvadījis mirušos. 1940–62 skolotājs Cēsu 2., pēc tam 1. pamatskolā. Mācījis matemātiku un darbmācību. Cēsu rajonā darbmācības skolotāju apvienības vadītājs.

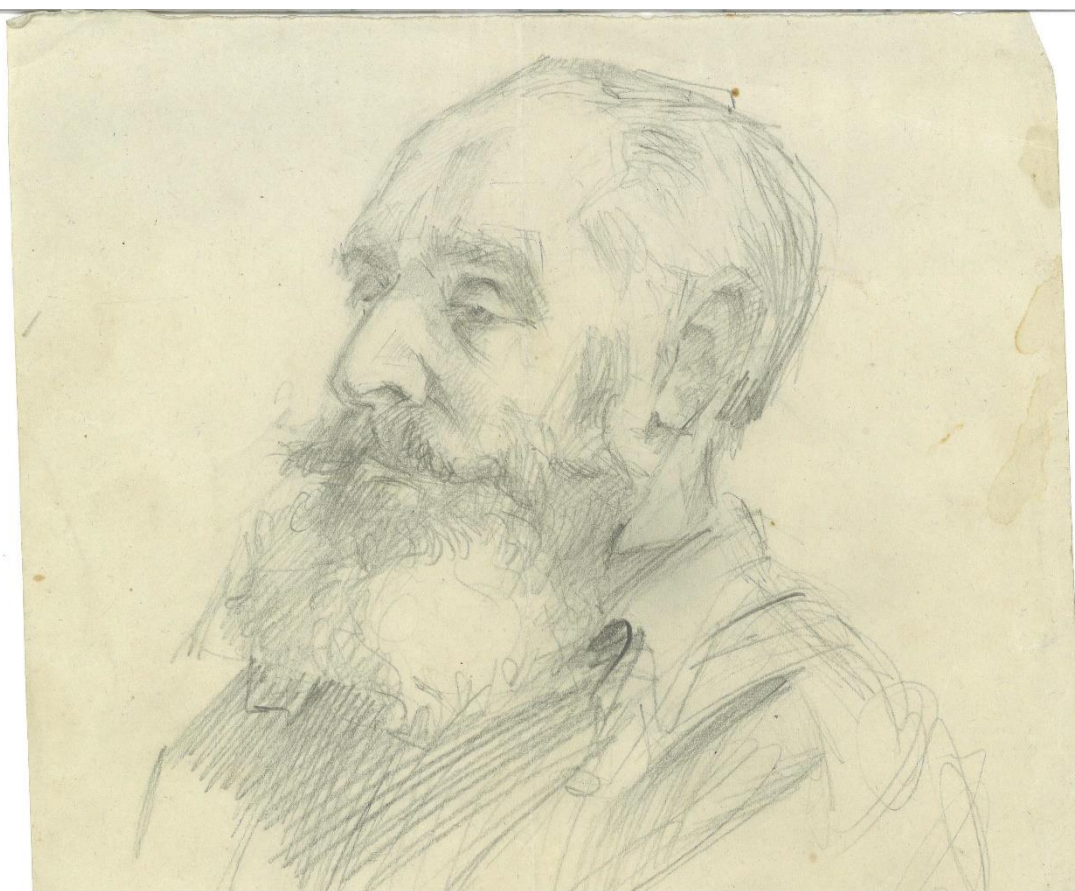
¹⁸Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

¹⁹Nikolajs Skuja (1913—2012) bija latviešu ārsts gastroenterologs, endoskopijas aizsācējs Latvijā. Rīgas Medicīnas institūta (RMI) profesors.

²⁰Aleksandrs Skuja (1879. -1952.) Cēsu vidusskolas (Cēsu Draudzīgā aicinājuma ģimnāzijas) latviešu valodas un literatūras skolotājs. Sarakstījis grāmatas: "Cittautu literatūras vēsture vidusskolām"; "Rakstniecības teorija" u.c. Stingrs prasībās, necieta liekvārdību, prasīja tiešas, noteiktas atbildes. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni.

eksāmens pie Jāņa Endzelīna. Pirmie mēģinājumi bijuši nesekmīgi, tas licis saprast, ka darbs jāpaveic ļoti labi. Šo atziņu viņš centies iedvest arī saviem audzēkņiem. Tad nu Skujas skolnieki bez atbilstošām zināšanām latviešu gramatikā cauri nav tikuši. Kāds paņēmiens, ko skolotājs Skuja lietojis, lai skolēni lasītu daudz daiļdarbu, bijis prasīt sacerējumos katru savu atziņu (jo bērniem, pēc Skujas domām, vēl pašiem savi vērā ņemami spriedumi nevar būt) pamatot ar citātiem no to cilvēku darbiem, kuriem šādi spriedumi ir. Tas nozīmēja, ka daudz, daudz jābūt izlasītam.

Runājot par skolotājiem, kuri ietekmējuši manas mammas izvēli pievērsties mākslai, viņa pati vispirms piemin ģimeni: “Cik vien atceros, visi mūsu ģimenes locekļi ir zīmējuši. (...) Mūsu mājās allaž bija papīri, krāsainie zīmuļi un akvareļu krāsas. Tādējādi vienmēr bija iespēja gan izgriezt papīra lelles, gan ilustrēt dažādas pasakas. Tā kā no māsām biju vecākā, tad tika uzskatīts, ka es vislabāk zīmēju.”²¹

Vecos papīros atrasts zīmējums. S. Ozoliņas tēvs Jānis Sietiņsons.

Taujāta par skolotājiem, kas pirmie ievadīja mākslas pasaulē, mamma Ingrīdai Burānei stāsta: “Kad biju nonākusi Valmieras pamatskolā, mans skolotājs Dāvids Draule²² smaidot mani dēvēja par mākslinieci. Atceros, cik lielu prieku izjutu, ja skolotājs, ienācis klasē, paziņoja: “Šodien jūs varat zīmēt to, ko paši vēlaties.” Vienu gadu mani mācīja zīmēt skolotājs Punka, kurš bija beidzis Mākslas akadēmiju. Vispār tas bija skaisti, jo Punkam bija pašam sava

²¹ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

²² Mākslinieks Dāvids Draule (1889–1949)

programma. Viņš mums mācīja iekomponēt ornamentus trjstūrī, mācīja kompozīcijas pamatprincipus un tamlīdzīgi. Skolotājs lika apgūt zināšanas par krāsu kompozīciju, krāsu harmoniju. Viņam bija ļoti vispusīga programma, un klīda leģendas, ka visi, kas pie viņa mācījušies, vēlāk varējuši iestāties Mākslas akadēmijā.”

Cēsu vidusskolā bijusi sastapšanās arī ar mākslinieku Artūru Droni²³, taču diemžēl viņš mācījies tikai rasēšanu. Šis man šķiet interesanti tāpēc, ka Cēsu vidusskola nebija, kā šodien teiktu - “ar mākslas novirzienu”. Tomēr ceļš uz mākslu bijis nejaušība. Atbraukusi Rīgā, lai pēc Cēsu vidusskolas beigšanas atrastu savai dzīvei turpmāko ceļu, kas tobrīd šķita medicīnas izglītība, Sarmīte paviesojusies Rīgas lietišķās mākslas vidusskolā, kur tekstilmākslas nodaļā mācījies radiniece Ārija Šķista. Abas apskatījušas arī citas nodaļas. Tieši tajā brīdī keramikas nodaļā ienākusi pasniedzēja Milda Brutāne²⁴. Lai izvairītos no paskaidrojumiem, ko te abas dara, Ārija teikusi, ka atvedusi radinieci, kura vēlas mācīties par keramiķi. Milda Brutāne bijusi ļoti priecīga, visu izrādījusi, pat pateikusi un ierādījusi, kādus uzdevumus jāizpilda un pat noteikusi laiku, kad izdarīto atnest parādīt. Mana apzinīgā mamma, pēc tādas uzņemšanas, vairs nevarēja pievilt pasniedzēju un iestājās Lietišķās mākslas vidusskolā.

Milda Brutāne kļuva par pirmo turpmākās profesijas skolotāju. “Pie viņas es ar keramiku aizrāvos galīgi un uz visu mūžu,” stāsta Sarmīte, “Tā kā biju beigusi vidusskolu, man nevajadzēja apmeklēt vispārizglītojošo priekšmetu stundas. Un es kļuva par Brutānes “labo roku”- palīdzēju piekraut krāsnis, kurināt cepli, jaukt glazūras. Viņa tā īpaši prata papaijāt, paslavēt, iedot kādu smalkmaizīti. Tas nebija nesvarīgi, jo mums visiem bija tukši vēderi. Pēckara laikā stipendija bija niecīga, un ar to vajadzēja iztikt. No mājām atveda maizes kukuli un žāvētu speķi, jo naudas jau nekad nepietika. Tā visa tika iztērēta par teātra biļetēm. Mums bija vienalga, vai sēžam otrajā vai trešajā balkonā, bet visas izrādes tika redzētas. Tagad tikai mēs “nevaram dabūt” biļetes, bet toreiz dabūja vienmēr, kaut arī pēc tam vajadzēja iztikt no kāļiem un speķa. Vēl atceros, ka skolā bija tāds mālu žāvējamais cepelis, kuram galā bija iemūrēts siltumkatls, tajā mēs vārījām kartupeļus un ēdām tos ar Brutānes atnestajām reņģēm. Tas bija ļoti skaisti, ļoti romantiski. Tajā visā nebija tipiskas skolas atmosfēras, un tas bija pārsteigums, jo pēkšņi pēc vidusskolas mēs bijām nokļuvuši pie pedagogiem, kas izturējās pret

²³ Dronis Arturs (1904. 22. XII Cēsīs namdara ģimenē – 1995. 28. II Cēsīs, apbedīts Meža kapos, Cēsīs) – gleznotājs, skolotājs. Mācījies: Cēsu 1. pamatskolā, 1920–24 – Cēsu amatniecības skolas Dekoratīvās mākslas nodaļā pie K. Brencēna. Kad K. Brencēns pārcēlās uz Rīgu, viņš aicināja līdzī savus spējīgākos audzēkņus A. Droni, V. Vasariņu un A. Vilkinu, izgādājot tiem darbu Nacionālajā operā pie dekorācijām L. Liberta vadībā. Paklausot K. Brencēna pamudinājumam, A. Dronis iestājās Latvijas Mākslas akadēmijā. Studiju laikā viņam iztikas pelnīšanā nācās paļauties vienīgi uz paša spēkiem, tādēļ visu studiju laiku bija jāstrādā par dekorāciju gleznotāju. 1934 A. Dronis beidza Latvijas Mākslas akadēmiju ar diplomdarbu Lauku idile, vadījis Ģederts Eliass. Šo darbu nopirka Cēsu vidusskola, 2. pasaules kara laikā, kad skolā atradās vācu kara hospitālis, glezna pazudusi. Kopš 1934 zīmēšanas, rasēšanas un mākslas vēstures skolotājs Cēsu vidusskolā. Gleznojis portretus, ainavas. Daudz gleznojis Gaujas ainavas. Darinājis Vidusvidzemes kultūras darbinieku portretus. Kopš 1934 piedalījies visās Cēsu mākslas izstādēs. Pēc 2. pasaules kara skolotāja darbā bija pārlieku noslogots un daudzus gadus negleznoja. 50. gados veidojis dekorācijas Cēsu teātra iestudējumiem. Personālizstādes Cēsīs 1970, 1975, 1979. 1999 piemiņas izstāde Cēsu izstāžu namā. Darbi Cēsu Vēstures un mākslas muzeja fondos, Cēsu rajonā bibliotēkā un privātkolekcijās Latvijā, Vācijā, Austrālijā, Lielbritānijā, ASV. V. Čukurs: Rosinot gleznot, Artūrs teica: “Ņem un uzpindzelē”. Kad darbs izdevies, priecājās, sacīdams: “Nu lepni! Bet, kad rokas sāk trīcēt, tad ar pasteli jāstrādā.”

²⁴ Milda Brutāne (1903-1979) 1932.g. beigusi Latvijas Mākslas akadēmiju, keramiķe. 1942-1965.g. vadījusi Rīgas lietišķās mākslas vidusskolas keramikas nodaļu. Izstādēs piedalījies no 1928.gada.

mums kā līdzīgs pret līdzīgu. Brutāne arī mūs iemācīja dzert kafiju. Naktis bija garas, vajadzēja sēdēt un kurināt cepli, un Brutāne vienmēr atgādināja, ka tas nav īsts keramiķis, kurš nedzer īsti stipru un labu kafiju. Šai sakarā gan reiz dabūjām krietni pa ādu, jo bijām tā naktī nīkstot izdzēruši visu viņas kafiju un pēc tam izmazgājuši katliņu. Pasniedzēja mūs rāja, nevis par izdzerto kafiju, bet gan par izmazgāto katliņu: “Vai tev prāts, meitēn? Vai tad tu nezini, ka katliņā mājo kafijas gariņš? Un kāds gan var būt dzērienam aromāts, ja katliņš ir izberzts?” Tādu brāzienu, protams, mēs nebijām gaidījuši.

Jā, lietišķajā skolā mēs visi dzīvojam kā viena ģimene. Un var jau būt, ka Brutāne neiemācīja daudzas patiesības par kompozīciju un mākslu, taču viņa bija tā, kas iemācīja mīlēt keramiku, kas iemācīja interesēties par tehnoloģiju un mīlēt to. Viņai pašai bija visas receptes galvā, viņa pati jauca visas glazūras, un šajā procesā bija gan ķīmija, gan alkīmija, bet galvenokārt – laime. Laime tāpēc, ka mums radās pārliecība: tas ir ļoti viegli, ļoti jauki un ļoti skaisti. Toreiz mēs neuztvērām, ka neiedomājami daudz jāzina, lai varētu tā strādāt, mēs tikai redzējām prieku, jo Brutānei keramika bija rotaļa. Akadēmijā jau tas viss notika savādāk. Profesors Kruglovs mums mācīja zinātniskāku pieeju, pie viņa vajadzēja pilnībā zināt – kas un kā, kāpēc un kad tiek darīts. (...)

LPSR Mākslas akadēmijas dekoratīvās un lietišķās mākslas darbnīcā. Profesors G. Kruglovs kopā ar māksliniecēm M. Melnalksni un S. Ozoliņu.

J. Sokolovska foto

25

Pirmajā gadā es pat nevarēju iejusties. Keramiku tolaik mācīja Georgs Kruglovs un Margita Melnalksne. Par profesoru Kruglovu es jau minēju. Margita Melnalksne savukārt bija ļoti atturīga un delikāta. Viņa nekad neteica, kas viņai darbā nepatīk, viņa tikai ieminējās – “varbūt šo vajadzētu savādāk...” Bet es biju pieradusi pie skaidriem norādījumiem – “Šo vajag lielāku, šo mazāku, šeit vajag pārveidot formu.” Nebija patstāvīga darba iemaņu, īsti nesapratu, kā tas ir, kad pašam vajag padomāt, pašam vajag pameklēt. (...) Tādus cilvēkus kā viņu var sastapt ārkārtīgi reti. Māksliniecei piemīt apbrīnojama cilvēku saprašana, viņa netiesā, neuzdrīkstas spriest par otra cilvēka rīcību, jo nav zināms, kādi motīvi to vadījuši. Tā ir viņai raksturīga milzīga iejūtība pret otra cilvēka personību. Viņa dzīvo tā, kā viņa jūt. Un tas viss ir vienreizēji, īsti un patiesi. Es esmu mācījusies no Melnalksnes – kā viņa strādā, kā apietas ar materiālu,

²⁵ Māksla, kas sena kā cilvēce_Rīgas Balss_Nr.145 (22.06.1965.)

kāda ir viņas attieksme pret darbu. (...) Es uzskatu, ka Melnalksne ir viena no nedaudzajām latviešu māksliniecēm, kurai keramikā ir pasaules nozīme. Un to reizēm nesaprot pat paši keramiķi. (...) Es domāju, ka viņai materiāls tā saplūst ar pārdzīvojumu, ko viņa izsaka rodas apbrīnojama viengabalainība. Un tad nav tikai keramika, bet rodas tik tīra māksla, kurā materiāls ir vienīgi domas un izjūtas izteicējs. Melnalksne nepieder pie tiem keramiķiem, kuri “izspēlējas ar materiālu, bet viņa varbūt tikai pieskaras un jau panāk tādu stāvokli, ka mālā var nolasīt viņas pārdzīvojumu. Reizēm mēs katrs darba procesā mocāmies vai arī mūs aizrauj pati tehnoloģija, mēs meklējam, kādas ir māla iespējas, un šie eksperimenti mūs iedvesmo tā, ka tiem pakļaujam pašu darbu. Arī tas nav slikti, un arī šāda metode var novest pie kaut kā vesela. Bet man liekas, ka Melnalksne tā nestrādā, ka viņu efekts nenoved pie darba jēgas. Viņa arī daudz nenodarbojas ar teoriju un tehnoloģiju. Viņa gluži vienkārši rada, izmantojot to, ko, visu mūžu strādājot, ir sevī izkopusi. Kādreiz vajadzīga vesela izstāde vai ilgāks laika posms, lai pateiktu, kurš no keramiķiem ir mākslinieks, kurš nē. Vai skaisti trauki ir tikai trauki, vai arī tie izsaka kaut ko vairāk? Bet Melnalksne pieder pie tiem māksliniekiem, kuriem nemaz nevajag daudz priekšmetu, lai varētu secināt, ka tā patiešām ir māksla. Man šķiet, tas bija Renuārs, kurš teicis, ka māksla ir neizskaidrojama, ka to nevar atkārtot un izstāstīt. Margitas Melnalksnes māksla arī nav izstāstāma.”²⁶

Mākslas zinātniece Veronika Kučinska²⁷ uzsver, ka savā mākslā acīm redzami “Sarmīte Ozoliņa ir Margitas Melnalksnes un Georga Kruglova skolniece. Savukārt, Aija Nodieva raksturo abus tā laika keramikas korifejus: “Profesors Kruglovs parādīja mums, cik diktatoriski var “lauzt” materiālu, kā var to pakļaut praktiski jebkurai iecerei. Un vēl – viņš atklāja mums būtisku tehnoloģijas līdzdalību keramikā. Bet viņam blakus – Margita Melnalksne ar savu nepārspējamo materiāla izjūtu...”²⁸ Māla plastika un mērķtiecīga dinamika ar locījumiem, šķēlumiem, plēsumiem, griezumumiem ir Sarmītes Ozoliņas rokraksts keramikā. Mērķtiecīga, bet nekad varmācīga, jo mālam ir pašam sava plastika, kas tikai simbiozē ar mākslinieku spēj izpausties visā savā pilnībā.

Māksla

1956. gadā Sarmīte Ozoliņa ar saviem darbiem piedalījās pirmajā sev nozīmīgākā izstādē Vīnē. Tolaik viņa mācījās ceturtajā kursā. Pati saka, ka tajā laikā Latvijas keramiku varēja ietvert divos vārdos – Melnalksne un Kruglovs. Daudzi no tiem, kuri varēja nodarboties ar radošo mākslu, aizgāja strādāt uz rūpnīcām. Arī mana mamma pēc akadēmijas beigšanas tika norīkota darbā rūpnīcā: “Divas nedēļas nostrādāju rūpnīcā, tad atgriezos akadēmijā un paziņoju, ka esmu ar mieru strādāt par apkopēju vai jebkuru citu darbu, bet vēlos nākt atpakaļ. Tās divas nedēļas

²⁶ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

²⁷ Veronika Kučinska, dzim. Alvāne (31.10.1929. – 15.09.2016.) Zinātniece (mākslas doktore /1992/, zinātniskā līdzstrādāniece Latvijas ZA Literatūras, folkloras un mākslas institūta Tēlotājas mākslas daļā /1986-1995/). V. Kučinska pievērsusies lietišķās mākslas (galvenokārt keramikas) attīstības problēmām, publicējusi par šiem vaicājumiem virkni rakstu periodikā. Sarakstījusi monogrāfiju „Olita Āboliņa”, „Mākslas keramika Latvijā (1960-1980)”, kā arī sastādījusi un sarakstījusi ievadus reprodukciju albumam „Silvija Šmidkena. Leons Lukšo. Keramikā” un „Rūta Bogustova. Tekstilijas”..

²⁸ Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

rūpnīcā man vajadzēja nodarboties ar strīpiņu vilkšanu uz vāzītēm. Tā bija masu produkcija, un darbs tika izcenots pēc tā, cik daudz tās strīpiņas tika novilkas. Tolaik valdīja pietiekami liela bezgaumība, man, piemēram, likās, ka pietiek ar vienu strīpiņu, bet tā strādāt tur nevarēja. Un tad mani pieņēma akadēmijā par laboranti, pēc tam paaugstināja par asistenti. Kopš tā laika no akadēmijas neesmu šķīrusies.”²⁹

“Sarmītes Ozoliņas (1929 – 1994) jaunrade – mirdzoša virsotne latviešu keramikas kopainā,” raksta mākslas zinātniece Veronika Kučinska, “Izcils ir S.Ozoliņas sniegums jebkurā keramikas materiālā, formas veidojumā, virsmas apstrādē. Ik trauku grupu vai plastisko veidojumu radot, māksliniece izvirza kādu problēmu, ko arī meistarīgi atrisina. 70. gadu plastisko darbu ansambļos izpaužas daudzveidīgi izteiksmes ritmi – no spraigas ekspresijas līdz monolītos apveidos tvertai iekšējai apvaldītībai. 80. gadu nogalē tapusī dekoratīvā grupa “Karaļi” žilbina skatītāja iztēli ar patiesi izšķērdīgu talanta atklāsmi, daudzveidīgiem mākslas tēla zemtekstiem, izpildījuma virtuozitāti.”³⁰

²⁹ Ingrida Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

³⁰ Kučinska V._Piemiņas izstāde četriem_Lit&Māksla Nr.8 (24.02.2000)

Kā tāda virtuoziāte ir iespējama? Pati māksliniece saka: “Galvenais ir amats un perfekta tā pārvaldīšana. Bez tā nekādi nevar iztikt. Šo patiesību ignorējami, ļoti bieži nodarām sev pāri. Piešķirot darbam sarežģītu nosaukumu, simbolu, kuru gandrīz vairs nevar atšifrēt, mēs pieļaujam situāciju, ka pie šādiem darbiem jāstāv kā muļķim. Tādā veidā ļoti daudziem aizmiglo acis, sevišķi nespeciālistiem. Un tad rodas haoss, kurā vairs nav iespējams orientēties... (...) Turklāt gribas piebilst, ka bieži vien labā mākslas darbā ne tik liela nozīme ir sarežģītai iecerei, kā mākslinieka emocionālajam pārdzīvojumam. (...) Tiem keramiķiem, kuru darba pamatā ir skola, ir lielas rezerves. Tāda sajūta, ka no tām varam aizvien no jauna un jauna ņemt un ņemt. Skola ir vajadzīga, lai būtu bezgalīgas iespējas tieši profesijā, specialitātē. Māksla var rasties tikai tur, kur nav robežu.” Līdz virtuoziātei noslīpētas amata prasmes bija arī tas, ko Sarmīte Ozoliņa prasīja un gaidīja no saviem studentiem. Lai izvirzītu audzēkņiem tik stingrus kritērijus, nepieciešams visu laiku pašam augt, nepietiek tikai ar pieredzi un talantu. Pamatu pamats ir nemitīgs darbs. “Lietišķās mākslas vidusskolas keramikas nodaļā es mācījos četrus gadus, pēc tam akadēmijā vēl sešus! Tātad kopā pavisam desmit gadus! Un tikai amata apgūšanai vien! Diendienā. Kopš akadēmijas pabeigšanas es visu laiku esmu strādājusi savā profesijā. Un tā iznāk, ka ar mālu darbojos trīsdesmit gadus.”³¹ “Katram sava metode, savs vairāk vai mazāk apzināts, taču noteikts radīšanas veids. Viens pilnīgi pakļauj materiālu savai personībai, realizējot ideju, pārvērš mālu līdz nepazīšanai. Cits pakļaujas mālam, lai tas diktē vajadzīgo formu. Es ar materiālu necīnos, bet arī nepadodos tam. Nemēģinu ar sarežģītiem paņēmieniem panākt, lai māls zaudētu līdzību pats sev. Katrs materiāls pakļaujas tikai līdz zināmai robežai, māls ir skaists pats par sevi. Tādēļ es cenšos saglabāt tā struktūru, virpojuma

³¹ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

rievas. Es atklāti parādu, kā esmu strādājusi.”³² “Redzu materiālu un - jūtu formu. Keramikai ir jābūt keramiskai, tas ir, darbā nedrīkst zust māla plastika, tā estētiskās vērtības. Māls ir paklausīgs, tas gatavs pakļauties ikvienai mūsu idejai, bet, ja nesaudzēsim tā dabiskumu, zudīs kāds ļoti būtisks keramisks komponents. (...) Māls taču nav nekustīgs, sastindzis materiāls, kādu to pazīst pēc apdedzināšanas. Tas ir plastisks, elastīgs, priecīgs, ja to loka un veido.”³³ “Gribas pastrādāt ar gaismēmām, siluetiem, kustību. Bet cik daudz kustības var ielikt traukā? Arī tikai līdz zināmai robežai. Tad gribas meklēt kaut ko asociatīvu, pievērsties zināmai simbolikai.”³⁴

Mākslinieka veikumu vislabāk izjust personālizstādēs, kuras savulaik nenotika tik bieži kā mūsdienās. Piemēram, Profesoram Kruglovam dzīves laikā bijusi tikai viena personālizstāde. Manai mammai, laikam, trīs, vairāk bijusi dalība mākslinieku grupu izstādēs. Mūsdienās viss ir mainījies – mākslinieki rīko personālizstādes bieži. Retas personālizstādes uzskatāmāk vēsta par mākslinieka izaugsmi noteikta laika periodā - skatītājs redz darbu, tēmu un tehnoloģiju attīstību.

Mākslas zinātnes smagsvars Herberts Dubins³⁵: “Sarmītes Ozoliņas darbus toreiz aplūkoju tā, it kā es lasītu dīvainu, neparastu grāmatu. Mākslinieces māla veidojumus apguvu lēni – šķautni pēc šķautnes, virsmu pēc virsmas, formu pēc formas, tāpat kā grāmatā pakāpeniski izsekoju literārā tēla gaitai no lappuses līdz lappusei. Sarmīte Ozoliņa savās “grāmatās no māla” nedz

³² I. Birkhāna. Par atsauksmēm_Pad. Jaunatne Nr.39 (24.02.1974)

³³ Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

³⁴ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

³⁵ Dubins Herberts (1919–93) – mākslas zinātnieks; LMA pedagogs (no 1958). Rakstījis par estētiku, mākslas un dizaina problēmām.

informē, nedz cildina. Viņa keramikas specifiskajā valodā atklāja savu attieksmi pret parādībām, savu dzīves izjūtu. Viņas, mākslinieces, intuīcija un pietāte uzbūra māla virsmā krāsu nianšes ar gandrīz muzikālu apgarotību.” Aija Nodieva: “Vērojot Sarmītes Ozoliņas darbus laika secībā, redzam, kā viņa soli pa solim tuvojas materiāla skaistuma būtībai. Jo ne jau tikai formas plastiskums un variāciju izsmalcinātība spēj atsegt pilnībā māla izteiksmīgumu. Apdedzinot māls plaisā, dod interesantus faktūras rakstus. Kā tos pastiprināt, papildināt, kā neuzkrītoši palīdzēt mālam? Vispasaules keramiķu simpozijā Prāgā 1966. gadā uzmanību piesaistīja divi Sarmītes Ozoliņas dekoratīvi trauki ar neparasti interesantu, viegli iekrāsotu virsmas pārklājumu. It kā nejaušu. Bet vai gan var būt tik mākslinieciska nejaušība? (...)

“Organizētā nejaušība” – tā pati māksliniece dēvē tos sarežģītos, viņai vien zināmos tehnoloģiskos priekšdarbus, kuri rezultātā piešķir viņas darbiem tik raksturīgos krāsu un virsmas efektus. Sarmītei Ozoliņai jau kopš studiju gadiem ir recepšu burtnīca, kurā viņa pieraksta šīs savas ķīmijas burvestības. Dažkārt viņa aiz tīrās intereses jauc glazūras – “redzēs, kas iznāks”. Bet visbiežāk tomēr rēķina.”³⁶ “Nejaušību nav. Ir tikai apzināta nejaušība, tāda, ko es paredzu, esmu iecerējusi. Ir zināma “nejaušību” amplitūda: mēģinu proporcijas, nianšes, saplēšu un taisu par jaunu, līdz iegūstu cerēto. Nejaušība ... nē, ir tikai darbs.”³⁷

Pedagogs un skolotājs.

“Kolēģi Sarmīti sauc par pasaules labotāju, “saka Aina Adermane³⁸, “dažkārt karstu, bet nekad ne ļaunu. Cilvēks, uz kuru var paļauties, kuram sveša godkāre un nenovīdība.”³⁹ Viņa varēja būt bezgala empātiska pret cilvēku grūtībām, spēja piedot nevarēšanu un muļķību, ja cilvēks nāca no vienkāršo ļaužu vides, bet nekad nepiedeva cilvēciskas vājības tiem, kas sabiedriskajā stāvoklī atradās augšējās plauktos, nicināja snobismu, izlikšanos, uzspēli. Konflikts, vai,

³⁶ Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

³⁷ I. Birkhāna. Par atsauksmēm_Pad Jaunatne Nr.39 (24.02.1974)

³⁸ Aina Adermane, dz. 1928; filmu redaktore, Kinematogrāfistu savienība (kopš 1966.gada); apbalvojumi: LKKF stipendija par mūža ieguldījumu

³⁹ Aina Adermane_Rīgas balss Nr.269-270 (24.11.1989.)

pareizāk sakot – norobežošanās un attiecību pārtraukšana – sākās ar cilvēkiem, kuros viņa saskatīja sev līdzīga līmeņa spējas, bet vēlās. Reizēm viņa kādu bija pārvērtējusi, reizēm cilvēks vienkārši bija sliņķis, kas ekspluatē savu talantu, neieguldot darbu un paliek pusceļā. "Tev piedots taps, ja nevarēji, bet mūžam ne - ja negribēji" – šie Henrika Ibsena vārdi raksturo Sarmītes Ozoliņas attieksmi gan pret sevi pašu, gan visiem, kuri bija ar viņu saistīti.

Man nācās pieaugt, lai saprastu, ka mammas prasības, kas savulaik likās pārspīlētas, liecina, ka viņa mani novērtē, jo no cilvēka, kurš nespēj, viņa arī neko neprasīja. Un tas bija iznīcinoši. Arī studentiem pasniedzēja Ozoliņa nedeva atlaides. Reiz, 2000. gadu otrajā desmitgadē, mans dēls, kurš savu vecmammu pēdējoreiz redzēja, kad viņam bija tikai 9 gadi, viesojās kādas keramiķes darbnīcā Kurzemē. Ieraugot dažus traukus, viņš teicis, ka viena, otra līnija, forma vai glazūra viņam atsaucot atmiņā vecmammu. Jā, Ozoliņa bijusi šīs mākslinieces pasniedzēja, bet bijusi barga un neesot gan savu studenti īpaši augstu vērtējusi, teikusi māksliniece.

Domāju, ka tā gan nebija, jo mamma savus studentus uztvēra kā līdzvērtīgus, tātad arī viņas prasību līmenis bija atbilstošs. Ja vien viņa runāja un dusmojās, tas cilvēks nebija viņas acīs zudis, lai gan jauni cilvēki to uztvēra pavisam savādāk. Atceros, ka abas ar māsu bijām atstājušas ne visai labas vidusskolas liecības uz galda, bet pašas izmukušas no mājām. Kad atgriezāmies, mūs sagaidīja iznīcinoša vēstule par tiem "papīreļiem", kas te atstāti, ko kauns esot pat uzlūkot... Vēl tagad šī zīmīte manī runā, lai gan nu jau skolas esam pabeigušas gan pašas, gan mūsu bērni. Viņa mācēja vienkāršiem vārdiem pateikt tā, ka tas iegriezās atmiņā uz mūžu.

Pēc 10 pedagoga darbā nostrādātiem gadiem uz Ingrīdas Burānes jautājumu: "Kādas prasības jūs izvirzāt saviem studentiem?" Sarmītes Ozoliņas atbilde nebija zaudējusi aktualitāti arī viņas darba pēdējā gadā: "Es laikam no viņiem vienmēr prasu kaut ko neiespējamu: darīt vairāk un labāk, nekā viņi pašreiz to var. Un tas nav viegli. Vēl es vēlētos, lai viņi būtu iemīļējušies savā profesijā, un lai to apgūtu tā, ka kaut vai daļēji ir spējīgi īstenot to, ko vēlas keramikā izteikt. Man grūti viņus pārliecināt, ka viss saistīts ar lielu darbu un piepūli, un arī tad ne vienmēr viss izdodas. Iesākumā studenti domā, ka pietiek tikai iecerēt, ka īstenošanai laika ir diezgan. Kad sāk strādāt, tad atklājas, ka galvenā "iecerēšana" ir darīšanas procesā un tam vienmēr pietrūkst laika. Vienmēr pārdzīvoju semestra vidū, kad studenti vēl "velk" laiku, bet darbam jau vajadzētu nākt gatavam. Ciest nevaru, ja studentiem nav interese par savu darbu. Bet tad pienāk pēdējās divas nedēļas, tad viņi strādā dienu un nakti, man viss rūgtums aizmirstas un esmu priecīga arī par to, kas paveikts, kaut arī līdz pilnīgam atrisinājumam tālu, pietrūcis laika. Uzskatu, ka mans galvenais mērķis ir panākt, lai studenti saprastu, kas nav izdevies un kā būtu jādara, ja tagad darbu sāktu no jauna."⁴⁰

Pati savu studiju procesu un studiju biedru lomu Sarmīte Ozoliņa vērtē augstu: "Man pat šķiet, ka pedagogi mums nemaz tik daudz neiemācīja. Mēs mācījāmies cits no cita. Staigājām pa visu akadēmiju. Mēs gājām un mācījāmies. Gājām skatīties, piemēram, kā zīmē Stankevičs, Blunavs, Mitrevics. Kā viņi uzzīmē potīti, kā ēno kāju, kā konstruē muskuļu grupas. Tas bija ļoti nepieciešami un ļoti vērtīgi. Tas bija nerakstīts likums, ka eksāmenu un skates laikā aizgāja

⁴⁰ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

apskatīties visus izliktos darbus, lai zinātu, vērtētu, salīdzinātu, ko un kā dara pārējie studiju biedri.”⁴¹

Izglītībai mamma vērtību skalā bija ļoti augsta vieta. Savulaik, pirmajos pēckara gados, kad laukos akūti pietrūka darbaroku, viņas tēvs uzskatīja, ka meitām jāstrādā saimniecībā, jo kādam govis jāslauc. Mammai bija pienācis vidusskolas laiks. Toreiz viss izvērties pamatīgā strīdā, kā rezultātā mamma uz velosipēda bija aizminusies uz Cēsīm, kur pie radniecības sarunājusi iespēju mitināties, iestājusies vidusskolā un vairākus mēnešus vadījusi bez naudas un pārtikas balstoties uz radu atbalstu.

Tikai ap Ziemassvētkiem mans spītīgais vectēvs bija salūzis un ieradies ar kartupeļu maisu un abi izlīguši. Vēlāk viņa darīja visu, lai mans tētis, kurš atgriezās no lēģera Sibīrijā, varētu mācīties. Atceros tēta rasējamus dēļus mūsu lielajā istabā. Droši vien tūlīt pēc atgriešanās tādiem “padomju dzimtenes nodevējiem” nebija ļauts mācīties augstskolās, bet jau 1960. gados tehniskajās zinātnēs to varēja darīt. Kad mēs ar māsu apprecējāmies un mums dzima bērni, gan mēs, gan mūsu vīri turpinājām studijas un mamma mūs, cik vien varēja, atbalstīja. Šis viņas aicinājums - mācīties - nebija apspriežams, tas bija pašsaprotams, līdzīgi kā pirms tam manas vecāsmamma Muižnieku ģimenē.

Draugi un pazinas.

Mammai bija ļoti tuvi draugi, kurus mēs – bērni – uztvērām gluži vai kā radniekus. Viņu lokā bija seši ārsti - Anna un Ojārs Forstmaņi, Ilze un Ludvigs Grabovski, Ilga un Juris Birkhāni. Līdz pat šim brīdim man šķiet, ka ārsti ir visinteliģentākie, visgudrākie, visinteresantākie cilvēki pasaulē. Ja dzīve būtu savādāk iegrozījies, mamma būtu mācījusies par ārstu – to viņa ir vairākkārt atkārtojusi. Gadu gaitā viņa gan bija secinājusi, ka viss notiek uz labu. “Jā, par zinātnes līniju es varētu gan būt mediķe,” saka Sarmīte, “taču ārstēt nepatīkamus cilvēkus – to nē, nekad! Bet ārstam jau nav izvēles...”⁴²

⁴¹ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

⁴² Aija Nodieva. Lit. Un Māksla Nr.41 (09.10.1976.)

Kopumā viņas draugu un paziņu lokā bija visdažādāko profesiju pārstāvji - bija inženieri, bija skolotāji, bija zinātnieki: mūzikas skolas direktors Andrejs un Nīna Upmači, tehnisko zinātņu pārstāvis Ventīņš Jānis un Elga, arhitekte Liliāna Kraukle, ceļu būves inženieri Boiko laulātais pāris, kuru dēli Juris un Mārtiņš Latvijas kultūrvīdē iezīmējuši dziļu sliedi, un mammas skolas laiku draugi – skolotāja Ruta Rutka ar vīru radioinženieri Uldi Rutku⁴³ un Rubenes skolas skolotāji Laimonis un Ausma Mastiņi. No draugiem - māksliniekiem gan varu minēt tikai četrus tuvākos – Margitu Melnalksni, Ainu Rozi, Rihardu Skrubi⁴⁴ un lietuviešu mākslinieci keramiķi Luciju Šulgaiti, kura kaut kādas jaunībā veiktas pretpadomju politiskas akcijas dēļ nedrīkstēja turpināt mācības Viļņā un pēdējo kursu pabeidza Rīgā. Ar grafiķi Rihardu Skrubi mamma vienlaicīgi mācījās Mākslas akadēmijā.

Tās saites, kas vienoja cilvēkus pēckara gados, mūsu paaudze var tikai minēt. Par spīti bailēm, draudiem, bīstamībai Rihards Skrubis savā krāsnī slēpa mana tēta dokumentus. Mans tētis bija leģionārs, kurš pēc kara vairākus gadus slēpās gan Liepas skolā pie manas vecāsmammas aiz skapja, gan "Irbīšu" bēniņos, kur pat mājas saimnieks, mans vectēvs, neko par to nezināja, gan Cēsu sanatorijā, kuras galvenais ārsts palīdzēja vairākiem vācu armijā bijušajiem latviešu puisiem, gan vasarā meža darbus darot, zaru būdās. Protams, no apcietinājuma un tiesas viņš neizspruka. Tieši, kurā periodā tie dokumenti atradās pie Riharda Skrubja, nemāku teikt, bet tas ir stāsts par cilvēku attiecībām, godīgumu, gatavību otra labā ziedoties, riskēt. No citas, mazliet

⁴³ Uldis Rutks dzimis 1931. gada 9. aprīlī. 1949. gada 20. janvārī viņu, 17. gadīgu jaunekli, un vēl četrus Lubānas vidusskolas skolniekus apcietināja par "tautu tēva" karikatūras izgatavošanu un piesprieda 25 gadus ieslodzījumā. Soda viņš izcietā katorgas režīma nometnē "Berlag – 15", kur strādāja A. Matrosova vārdā nosauktajās zelta raktuvēs. Spēkus izcietā šaušalīgos nometnes apstākļus smagi slimajam jauniešim deva ticība taisnības uzvarai, ticība tam, ka noziedzība pret cilvēci reiz izzudīs no zemes virsas. U. Rutku pirms termiņa atbrīvoja 1955. gadā. Atgriezies Latvijā, viņš sāka strādāt Cesvaines vidusskolā par skolotāju, vienlaicīgi arī pats pabeidza vidusskolu. Strādājot Cesvaines vidusskolā, U. Rutks ar panākumiem vadīja jauno radioamatieru pulciņu, viņa skolēni ar saviem darbiem piedalījās republikas izstādēs. 1959. gadā U. Rutks aizgāja no darba skolā un sāka strādāt Cesvaines Radio un televīzijas stacijas celtniecībā. Sāka no nulles – rokot kabeļu tranšejas. Vēlāk vairāk nekā desmit gadus viņš nostrādāja arī šīs stacijas ekspluatācijā. Šī izvēle bija liktenīga, tieši šajā nozarē visspilgtāk izpaudās viņa intereses un spējas. U. Rutks neklātienē beidza Ļeņingradas Elektrotehnisko sakaru institūtu, iegūstot radioinženiera specialitāti.

U. Rutks strādāja radio un televīzijas staciju būvē Valmierā un Rēzeknē, veicot tehnisko uzraudzību. Lielu un nozīmīgu darbu viņš ir ieguldījis jaudīgās vidējo viļņu raidstacijas celtniecībā Ulbrokā. Par U. Rutka radošo attieksmi pret uzticētajiem pienākumiem liecina tas, ka it visur viņš ieviesis būtiskus uzlabojumus celtniecības procesā. 1981. gadā U. Rutku iecēla par Republikas Sakaru ministrijas Celtniecības direkcijas galveno inženieri un uzticēja Rīgas Radio un televīzijas stacijas (Zaķusalā) būves tehnisko vadību. Unikālā, 368 metrus augstā televīzijas torņa celtniecība bija ļoti sarežģīts darbs, taču U. Rutks savus pienākumus veica teicami. Ļoti liels bija viņa ieguldījums celtniecības tehnisko risinājumu uzlabošanā, projekta pilnveidošanā. Tur vispusīgi izpaudās U. Rutka inženiera talants. Kad jaunās stacijas celtniecība tuvojās nobeigumam, U. Rutks tika iecelts par tās galveno inženieri. U. Rutka vaļasprieks – radioamatierisms – cieši saistīts ar pamatdarbu. Paša rokām viņš ir uzbūvējis satelīttelevīzijas iekārtu.

Uldis Rutks ir Nopelniem bagātais sakaru darbinieks. 1998. gadā viņš tika apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Inženiera J. Lintera prēmija (1992) viņam piešķirta par Ulbrokas radiatoraitāja un Zaķusalas kompleksa būvdarbiem.

⁴⁴ Rihards Skrubis (dzimis 1928. gada 7. jūlijā Liepājā, Miris 1995. gada 6. maijā Rīgā) Latvijas Mākslas akadēmijas mācībspēks, mākslinieks, grafiķis. 1950. gadā absolvējis Liepājas Mākslas vidusskolu, 1958. gadā ar izcilību pabeidzis Latvijas Mākslas akadēmijas Grafikas nodaļu. No 1954. gada piedalās izstādēs. No 1960. līdz 1962. gadam Rīgas Mākslas vidusskolas, 1964.–1978. g. Latvijas Mākslas akadēmijas mācībspēks. 1968.–1972. g. grafiķu sekcijas priekšsēdis. No 1961. līdz 1965. gadam žurnāla "Zinātne un Tehnika" mākslinieciskais redaktors, 1974.–1978. g. mākslinieks kombinātā "Māksla", 1978. g.–1984. g. mākslinieks Latvijas Zinātņu akadēmijas Zinību biedrībā.

vieglākas puses, par studiju biedru attiecībām intervijā Ingridai Burānei stāsta mana mamma: “Mēs bijām kara laika bērni, vairums – trūcīgi, cits par citu interesējāties, gribējām palīdzēt. Mēs zinājām, kuram no mums ir ko ēst, kuram – nav, kurš jāaiziet izcelt no gultas, kuram jāsarīko kāzas. Tas bija cits laiks.”⁴⁵

Tuvas attiecības mammai veidojās arī ar agrāku un vēlāku laiku studentiem: Māru Kalnišķi⁴⁶, viņas pedagoga darba turpinātājām Līgu Skariņu⁴⁷ un Jevgēņiju Loginovu⁴⁸.

No mammas mācījos, ka cilvēkam var būt gan draugi, gan paziņas. Savulaik man bija liels pārsteigums, kad uz Latviju sāka braukt trimdas latvieši, kuri par visiem saviem paziņām teica: “Viņš ir mans draugs!” Varbūt tā bija svešo valodu ietekme, kas sapludināja šos vārdus, bet manā uztverē drauga jēdzienu padarīja nabagāku.

Paziņas, kuru gara bagātība bija iedvesmojoša, pacilājoša, protams, mammai bija daudz. Dažus gribu pieminēt. Piemēram, arheologi. Ar arheologiem viņu saveida kopā profesionāla interese par keramikas attīstību. Mamma mācīja Ilze atceras: “Kad Lubānas klānos izrakumus veica arheoloģe Ilze Loze⁴⁹, Sarmīti ar viņu iepazīstināja klasesbiedrenes un draudzenes Rutas, tolaik

⁴⁵ Ingrida Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

⁴⁶ Māra Kalnišķe, Mākslinieku savienības biedre kopš 1976.g.

⁴⁷ Līga Skariņa, Mākslinieku savienības biedre kopš 1995.g., Asociētā profesore Latvijas Mākslas akadēmijā

⁴⁸ Jevgēņija Loginova, Mākslinieku savienības biedre kopš 1987.g., Asociētā profesore Latvijas Mākslas akadēmijā

⁴⁹ Ilze Biruta Loze (1936) ir latviešu arheoloģe, vēstures zinātni doktore (1972). Latvijas Vēstures institūta darbiniece, Akmens laikmeta pētniece. Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle (1997). Atklājusi 31 akmens laikmeta apmetni, no tām Lubāna ezera apkārtnē vairāk nekā 20 akmens un agrā bronzas laikmeta dzīvesvietas. Pateicoties viņai, Lubānas ezera apkārtnes arheoloģiskais komplekss ierindots Eiropas nozīmīgāko

Cesvaines skolas skolotājas, vīrs televīzijas inženieris Uldis Rutks. Pašu Uldi ļoti interesēja arheoloģija un tā sākās kontakti ar arheologu pasauli. Kādudien piezvanīja vēsturnieks sociologs Tāļvaldis Vilciņš⁵⁰, sakot, ka Jānis Graudonis⁵¹ Ikšķilē rokot ārā no zemes brīnišķīgas lietas. Vai tas neinteresē? Protams, interesē! Šī tikšanās vainagojās ar Graudoņa stāstiem par lībiešiem, par viņu greznajiem tērpiem, par 12. gadsimtu.

Nākamais Tāļvalža Vilciņa zvans aicināja uz arheologu konferenci un tad jau sekoja regulāri Zinātņu akadēmijas apmeklējumi. Jāņem vērā, ka PSRS laikos ideoloģiskā cenzūra bija barga, ZA vestibilā bija barga kontrole visiem, kuri tur vēlējās iekļūt. Tad Tāļvaldis Vilciņš savus konferences klausītājus pie durvīm sagaidīja un pats ieveda zālē. Vēlāk, 1980. gados, sistēma atmaiga un varēja iekļūt ar Mākslas akadēmijas pasniedzēja apliecību.

Sarmīti šie arheologu atradumi ļoti interesēja. Viņa iepazinās ar Vladislavu Urtānu⁵², Zigrīdu⁵³ un Jāni Apaliem⁵⁴, Ilgu⁵⁵ un Franci Zagorskiem⁵⁶ un sevišķi ar Ilzi Lozi, kuru interesēja keramika. Īpaši aizraujoša bija pazīšanās ar arheologu “lielmestru” un skolotāju, visa kopā turētāju, organizatoru, labu stāstnieku Jāni Graudoni. Atmiņā brīnišķīga tikšanās ar viņu Sarmītes darbnīcā. Tā bija gaiša, priecīga “Baltās grāmatas” atmosfēra. Tikai vēlāk uzzinājām, ka Graudoņa dzimtā puse ir Sēlija.

Sarmītes keramikā ienāca arheoloģija – lieli, smagi, vareni un skaisti darbi.” Arheoloģijas un etnogrāfijas materiāls bija klātesošs ne tikai mammas pašas mākslā, bet tam bija ierādīta arī liela loma viņas veidotajā studentu apmācības programmā: ”Piemēram, jāgatavo trauki, kas būtu variācija par tēmu. Bet studenti bieži neizprot šādu uzdevumu. Viņi sāk atdarināt kopijas un pat ne to labākajā nozīmē. Šāda uzdevuma jēga taču ir tā, ka pats ar savām rokām un savu izdomu veido kaut ko par pazīstamu, izpētītu tēmu.”⁵⁷ Sarunā ar I. Birkhāni māksliniece skaidro: “Taisīt tieši pēc kāda novada etnogrāfijas vāzi ar tautiskiem ornamentiem? Var jau, bet daļēji tā būtu atdarināšana. Labākajā gadījumā, tāpat kā tulkojot literāru darbu, paliktu kaut kas no autora individualitātes. Un tomēr būtu tikai viens darbs dažādu autoru tulkojumā. Es gribu

akmens laikmeta apdzīvotības centru vidū. Vēlāk veica pētījumus arī neolīta apmetnēs Ziemeļkurzemes kāpās Pūrciemā un Ģipkā (2006).

⁵⁰ Tāļvaldis Vilciņš (1922 – 1997) latviešu vēsturnieks un sociologs, habilitētais vēstures doktors (1993), profesors.

⁵¹ Jānis Graudonis (1913-2005) bija latviešu vēsturnieks, arheologs un sabiedriskais darbinieks, habilitētais vēstures doktors, Latvijas Zinātņu akadēmijas Goda loceklis un Triju zvaigžņu ordeņa kavalieris. Jānis Graudonis bija viens no vadošajiem 20.gs. otrās puses latviešu arheologiem.

⁵² Vladislavs Urtāns (1921 - 1989) bija latviešu vēsturnieks, arheologs

⁵³ Apala Zigrīda (dzimusi Mieriņa; 1936.) – arheoloģe

⁵⁴ Jānis Apals (1930—2011) bija latviešu vēsturnieks un arheologs. Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktors. Viens no pirmajiem arheologiem Latvijā, kas izmantoja eksperimentālās arheoloģijas metodes, Latvijas zemūdens arheoloģijas pamatlicējs.

⁵⁵ Ilga Zagorska (dzim. Grīnberga, 1941) ir latviešu arheoloģe, vēstures zinātņu doktore (1983). Latvijas Vēstures institūta darbiniece, Akmens laikmeta pētniece, veikusi izrakumus Zvejnieku kapulaukā, Laukskolas paleolīta apmetnē, kas ļāva ieraudzīt Latvijas paleolīta un mezolīta arheoloģisko atradumu nozīmi plašākā Ziemeļeiropas kontekstā.

⁵⁶ Francis Zagorskis (1929—1986) bija latviešu vēsturnieks un arheologs. Vēstures zinātņu kandidāts (1967), viens no ievērojamākajiem Akmens laikmeta pētniekiem Latvijā.

⁵⁷ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

paveikt savu. Savu, kura pamatā taču ir nogulsņējies arheoloģijā, etnogrāfijā un folklorā mantotais.”⁵⁸

Gribu pieminēt vēl kādu cilvēku grupu, kas ļoti daudz nozīmēja manai mammai. Margita Melnalksne savā dzīvoklī vienu istabu bija atdevusi Zentas Mauriņas⁵⁹ draudzenei psiholoģei Elfrīdai Lauvai⁶⁰ (Z. Mauriņa savās grāmatās viņu sauc par Annu Antigoni). Ap Margitu Melnalksni un Elfrīdu Lauvu pulcējās brīvās Latvijas laika inteliģence: Milda Brehmane-Štengele⁶¹, Alīse Brehmane⁶², Lūcija Garūta⁶³; rakstnieks Alfrēds Sausne⁶⁴; mākslinieki: Kārlis

⁵⁸ Ozoliņa, S., & Birkhāna, I. (1974). Māksla saprast. Kā? : [Saruna ar keramiķi S. Ozoliņu]. Padomju Jaunatne 1974 24.febr.

⁵⁹ Zenta Mauriņa (dzimusi 1897. gada 15. decembrī Lejasciemā, mirusi 1978. gada 25. aprīlī Bāzelē, Šveicē) bija latviešu rakstniece, tulkotāja un domātāja.

⁶⁰ Elfrīda Lauva (1896—1988) — psiholoģe un logopēde. Viņa bija ieguvusi izcilu izglītību: studējusi valodas Pēterpilī, filozofiju LU, psiholoģijā specializējusies Austrijā.

⁶¹ Milda Brehmane-Štengele (dzimusi 1893. gada 20. oktobrī Rīgā, 1981. gada 30. oktobrī Rīgā)[1] bija latviešu dziedātāja (soprāns), aktrise un pedagoģe.

⁶² Alīse Brehmane (1886-1981) – aktrise. 1918.g. strādājusi Pagaidu Nacionālajā teātrī Valkā, 1919.g. – Padomju Latvijas Strādnieku teātrī. Nozīmīgākā radošā darbība bijusi Nacionālajā teātrī.

⁶³ Lūcija Garūta (dzimusi 1902. gada 14. maijā, mirusi 1977. gada 15. februārī) bija latviešu pianiste, komponiste un muzikoloģe. Latvijas Valsts konservatorijas profesore.

⁶⁴ Alfrēds Sausne (dzimis 1900. gada 15. jūnijā Rīgā, miris 1994. gada 19. novembrī Rīgā) bija latviešu rakstnieks, disidents un politeslodzītāis.

Sūniņš⁶⁵, Nikolajs Malcenieks⁶⁶, Erna Rubene⁶⁷; radio diktors Severīns Vilsons⁶⁸; pianiste Regīna Pumpure⁶⁹.

Daudzi no viņiem bija pārcietuši padomju represijas, atgriezušies no izsūtījuma vai lēģeriem, un sev tīkamā vidē atjaunoja sarunu vakarus. “Šie tik daudz pārdzīvojušie cilvēki, tomēr tik noteikti turpinot dzīvot ar saviem uzskatiem, mums – toreiz jaunajiem – iedeva dzīvē stingrus pamatus. Divas dažādas paaudzes, bet nebija nekāda paaudžu konflikta. Vienoja kultūras alkas visās jomās,” saka viena no tolaik jaunās paaudzes sarunu vakaru apmeklētājām, manas mammas māsiņa, Mūrmuižas Tautas universitātes un ilggadīga Zentas Mauriņas drauga un līdzgaitnieka Paula Pētersona (Zentas Mauriņas darbos saukts Zilizans Briedis)⁷⁰ brāļameita Ilze Pētersone. Tātad, vēlākos gados šai grupai pievienojās arī jaunāka un pavisam jauna paaudze: vēsturnieks un sociologs Tālvāldis Vilciņš; dr. Jānis Liepiņš⁷¹, Imants Ziedonis⁷², keramiķe un mammas kolēģe Mākslas akadēmijā Aina Roze (izdevēja Jāņa Rozes meita)⁷³, Ilze Pētersone un mana mamma un tobrīd pavisam jaunais filozofs Edgars Mucenieks.

Šeit pieminētos sarunu vakaru apmeklētājus man nosauca Ilze Pētersone, bet, protams, šis paziņu loks bija plašāks. “Šajās “saiešanās” nekad netika runāts par ikdienišķām lietām. “Vakara nagla” parasti bija kāda no ārzemēm nelegāli ievesta grāmata, vai tepat cenzūras apturēta, vai vienkārši rokrakstā izplatīta mūsu rakstnieku vai dzejnieku pārdrošība. Un anekdotes, anekdotes – parasti politiskās. Sākumā mēs tur jutāmies kā elektrības tīklam pieslēgti, vēlāk pieradām,” atminas Ilze Pētersone.

Par to, kā Zentas Mauriņas grāmatas tika ievestas un izplatītas Latvijā, raksta dr. Jānis Liepiņš: “Pētersons jeb Zilizans Briedis, kā viņu savās grāmatās dēvē Mauriņa, savas sirdsdraudzenes grāmatas saņēma ar kādas igauņu māsas starpniecību. Mediķe bieži ciemojās Zviedrijā un arvien ko atveda slepenai lasīšanai. Bet Pētersons, Sibīrijā jau izdzīvojies, nebija vis bailīgs un deva savus dārgumus arī citiem, dažu vācu valodā izdotu Mauriņas grāmatu sūtīja Aleksandram Pelēcim uz Tālajiem Austrumiem. Vai viņš šīs grāmatas arī saņēma, neesmu dzejniekam pajautājis. Taču mani augstākajā mērā pozitīvi ietekmēja vecā mūziķa cēlais žests, ko varētu raksturot ar seno latīņu teicienu – *do ut des*.”

⁶⁵ Kārlis Sūniņš (1907. gada 27. februāris — 1979. gada 13. februāris) bija latviešu gleznotājs, viens no latviešu akvareļglezniecības skolas veidotājiem pēc Otrā Pasaules kara.

⁶⁶ Malcenieks Nikolajs (19.02.1916.–02.12.1988.) Gleznotājs.

⁶⁷ Erna Rubene (1910-1990) – daiļamatniece, mākslas skolotāja. Bijusi Rīgas LMV rokdarbu un trikotāžas nodaļas vadītāja, Mākslinieku savienības biedre (1945), LPSR Nopelniem bagātā skolotāja, Cēsu vēstures un mākslas muzeja tautas mākslas studijas „Madara” vadītāja.

⁶⁸ Severīns Vilsons (1912-2001) Radiofona diktors, aktieris, dziedātājs.

⁶⁹ Regīna Pumpure (1919 -) Dailes teātra diriģente - koncertmeistare. 1947.gadā patvaļīgi atgriezās Latvijā no Sibīrijas. Kaut arī teātris (Smilģis un L.Bērziņa) vairākkārt lūdza augstākstāvošām instancēm atļaut Regīnai palikt Latvijā un strādāt Rīgā teātrī, 1948.gada decembrī viņa tika aizturēta un uz 3 gadiem notiesāta, nosūtot atpakaļ uz nometinājuma vietu.

⁷⁰ Pauls Pētersons (1895—1975),pianists, agronoms, Mūrmuižas Tautas Universitātes izveidotājs

⁷¹ Jānis Liepiņš (dzimis 1930. gada 19. oktobrī Lubānā, miris 2022. gada 31. maijā) bija latviešu ārsts, rakstnieks un publicists. Latvijas Ārstu biedrības Goda biedrs.

⁷² Imants Ziedonis (dzimis 1933. gada 3. maijā, miris 2013. gada 27. februārī) bija latviešu dzejnieks, publicists, īsās prozas autors, tulkotājs, scenārists.

⁷³ Aina Roze (1927 – 1998), māksliniece, keramiķa, pedagogs strādāja VMA no 1966.g.

Arī man daudzi darbi tika doti līdzī, parasti pēc izlasīšanas tie bija nesami uz keramiķes Margitas Melnalkšnes namu, kur pēc Sibīrijas apmetās dzīvot Frīda Lauva. (...) Lenti, plates, Mauriņas grāmatas Pētersons bija novēlējis saviem mīļiem draugiem Kauguros, taču tur Valmieras okšķeru pulki bija izlūkojuši slepeno glabātuvi un visus dārgumus atņēma, saceldami bailes ne vien Valmierā, bet visā Latvijā. Man liekas, tas bija atkal kāds drošībnieku trieciennumurs, veltīts varbūt kārtējās piecgades sekmīgai pabeigšanai (ar uzviju!).

Kratīšanas ap to laiku bija notikušas Rīgā arī, Skandinieku vadītāju dzīvoklī. Pēc Pētersona nāves Mauriņas galvenais jauno grāmatu mitekļis bija Melnalkšņu nams Hāmaņa ielā, pretim Mārtiņa kapiem. Pie māsām Melnalksnēm dzīvoja Frīda Lauva, un viņas mazā istaba glabāja ne vien dārgumus no profesora Celma laikiem, bet arī tikko iznākušos Mauriņas izdevumus, pēdējos gados gan vairāk vācu valodā. Ar sirds drebēšanu kāda trimdiniece bija Lauvai vedusi avīzē iespiestu Mauriņas darbu, ko bija kā korseti apsaitējusi, ievēdot tādējādi Latvijā itin visus avīzes numurus. Padomju sargu modrās acis būs erotiski slīdējušas par jostas vietu zemāk, un kaitīgā literatūra palikusi nekonfiscēta.

Amizanti jau bija lasīt šādu lektūru, tik romantiski pāri robežai dabūtu. Kam Frīda Lauva sadalīja Mauriņas grāmatas, nezīnu, būtu jau arī pavisam nosodāmi interesēties, ja Lauva man novēlēja savas mātes Latvju dainu pirmizdevumu un Mīlenbacha Endzelīna vārdnīcu. Tās kā vislielākos dārgumus turu zem Margitas Melnalkšnes veidotā zilā Pegaza, kas graciozs auļo virs grāmatām, itin kā tās būtu pats Helikons.”⁷⁴ Zentas Mauriņas grāmatas kā tādu slepenu lasāmvielu savā mājā gan neatceros, bet atceros, ka mamma lasīja Aleksandra Solžeņicina "Один день Ивана Денисовича" ("Viena diena Ivana Deņisoviča dzīvē"), 1959., ko bija jāpagūst izlasīt vienas nakts laikā, jo jādod nākamajam lasītājam. Šajā Jāņa Liepiņa atmiņu fragmentā vairāk ieskanas tāda disidentiska nots, taču šīs šķautnes izvilksana visu norīšu priekšplānā sabiedrībā sākās pēc 1991. gada. Protams, tikties ar ārzemēs dzīvojošiem tautiešiem, atvest Padomju Savienībā aizliegtas grāmatas, dot tās lasīt citiem – tas viss draudēja ar represijām, bet cilvēki riskēja. Risks bija pat satikties, sarunāties, pulcēties, atskaņot “pūstošā kapitālisma” mūziku, domāt un radīt brīvi. Iekšēja brīvība jau pati bija disidentisms.

Manuprāt, mamma šos tikšanās vakarus uztvēra caur kultūras un inteliģences prizmu. Viņa tos baudīja, cik vien laiks (aizņemība ģimenē, akadēmijā un pašas darbnīcā) to atļāva. Līdzīgi to uztvēra arī citi sarunu vakaru apmeklētāji. Garīgi bagāti cilvēki vienkārši turējās kopā, lasīja labu literatūru, sarunājās, meklēja savam intelektam atbilstošus kontaktus par spīti režīmam, kas to liedza. Ja varas struktūru visu redzošā acs un visu dzirdošā auss vēlējās kādu pulciņu izklīdināt, tad sākās uzaicinājumi uz čekas māju, represijas, kratīšanas. Ne vienmēr, tomēr drošs tu nekad nevarēji būt. Jau tas vien, ka tu esi domājoša būtne, režīmam nepatika, kur nu vēl, ja vairākas šādas būtnes sāk pulcēties vienkopus un vēl arī atļaujas apmainīties viedokļiem.

⁷⁴ Jānis Liepiņš. Jaunā Gaita Nr. 199, decembris 1994. https://jaunagaita.net/jg199/JG199_Liepins.htm

Pie Melnalksnes mamma iepazīnās arī ar Imantu Ziedoni, ar kuru gan neveidojās nekāda tuvā draudzība, bet bija dažas epizodes, kuras šīs paziņšanās sakarā gribu pieminēt. Mamma darbnīca, kuru viņas dalīja ar Margitu Melnalksni, atradās Rīgā Skolas ielā vecas daudzdzīvokļu ēkas pagrabā. Šai ēkai bija kopīgs pagalms ar jaunuzcelto dzīvojamo māju, kur dzīvoja Imants Ziedonis. Reizēm Imants Ziedonis šajā darbnīcā iegriezās.

Reiz, kad mamma strādājusi pie virpas, ienācis Ziedonis, sasveicinājies, no kafijas un cepumiem atteicies, atsēdies darbnīcas stūrītī un klusējis, kaut ko domājis. Mamma tad nu arī nav traucējusi, turpinājusi strādāt savus darbus. Pēc kādas stundas Ziedonis piecēlies, atvadījies un aizgājis. Par kādu citu reizi darbnīcā pastāstīja Ilze Pētersone: “Kādā vēlā vakarā atbraucām no ļoti mīļa cilvēka bērēm, negribējām šķirties un iegriezāmies darbnīcīnā. Te kāds klusi pieklauvē – Imants Ziedonis. Atnācis pēc māla putniņa, kuru viņam apsolījusi māksliniece Melnalksne. Ojāram Vācietim uz 50 gadu dzimšanas dienu. Neatceros vārdus, kurus par Vācieti teica Ziedonis, bet atceros viņa balsi: tanī bija tāda sirsnība un mīļums, kādu no asā, šķautnainā Imanta Ziedoņa dzirdēt bija tiešām pārsteigums. Mīļums pret Ojāru Vācieti⁷⁵. Liela dzejnieka cienība un sapratne pret otru dzejnieku!”

⁷⁵ Ojārs Vācietis (dzimis 1933. gada 13. novembrī, miris 1983. gada 28. novembrī) bija latviešu dzejnieks.

Darbnīcā 1975.g. no labās Imants Ziedonis, Dace Ozoliņa, Sarmīte Ozoliņa, Klāra Vabole⁷⁶

Sarmīte Ozoliņa necieta cilvēkus, kas bija gatavi karjeras dēļ pārdot sirdsapziņu, bīdīt naudas un mantas darījumus kāda nebūt pašlabuma iegūšanai. Atceros, cik šokēta bija mana mamma, kad kāda Padomju Latvijā plaši pazīstama TV seja ieradās pie viņas “ciemots” Carnikavas dārzā, lai parunātu par kāda sava radnieka uzņemšanu akadēmijā. Esot talantīgs un gudrs, bet cienījamā pasniedzēja par to dabūšot auto “Volga” un vēl nez ko. Sarmīte uz to atbildējusi, ka, ja jau ir tik talantīgs, lai liek vien eksāmenus un akadēmijā tikšot.

Sabiedrībā baumoja, ka iekļūšana Mākslas akadēmijā esot viegli nopērkama. Nezinu. Varbūt mana mamma bija tik naiva un godīga, ka nespēja ieraudzīt, kas notiek degungalā, bet viņai šis piedāvājums bija šokējošs. Zinu gan to, ka mamma nekad nedraudzējās un pat nekontaktējās ar cilvēkiem, kas viņas acīs bija zaudējuši cieņu, īpaši tad, ja šie ļaudis bija augstos amatos.

Ikdienas dzīvē Sarmīte bija sirsnīga un izpalīdzīga. Viņai nebija grūti iegriezties slimnīcā apmeklēt kādu tur ievietotu paziņas paziņu tāpēc, ka viņš viens, no laukiem, radu Rīgā nav. Arī tad, kad draugi studiju laikā brauca sesijas kārtot Rīgā, tad mūsu komunālā dzīvokļa divas mūsu ģimenes apdzīvotās istabas pārvērtās par koplīdīni, kur visi gulēja uz grīdas kā siļķes mucā, lai gan mēs ar mūsu jau bijām piedzimušas un tas noteikti ģimenei bija apgrūtināši. Gadījās, ka naktī zvanīja telefons, jo kādai mammas studentei bija saslimis bērns un viņa uztraukumā zvanīja savai pasniedzējai jautāt, ko un kā darīt. Padomus viņai vaicāja dažnedažādās jomās, bet praktiskie padomi medicīnā bija viena no biežākajām tēmām.

⁷⁶ Klāra Titova-Vabole aktrise, Latvijas Teātra darbinieku savienība (kopš 1961.gada), darba vieta: Jaunatnes teātris

Mamma.

Es nezinu, kā viņa visu paspēja... Es atceros brīnišķīgu bērnību. Atceros rudens darbus, kad konservējām tomātus, vārijām *zaptēs* un likām burkāns plūmītes un ķiršus kompotiem. Atceros Engelsielas (tagad Stabu iela Rīgā) ēnaino komunālo dzīvokli un vannas istabu ar *vešas* dienām, kad veļas mašīna “Rīga” griezās, bet mamma ar rokām skaloja izmazgāto vannā. Atceros *ķēķa* sestdienas, kad mūsu ģimenei bija jātīra komunālās telpas. Atceros braucienus ar motociklu “Java”, kura blakusvāģī kā šprotes bundžā bijām iebāztas abas ar mūsu un braucām pie tēta mammas uz Jēkabpili vai mammas dzimtajām mājām Cēsu pusē. Atceros, ka mamma vienmēr paspēja aizskriet palīgā radiem palasīt jāņogas, palīdzēt pie siena darbiem. Atceros mūsu dārzu Carnikavā un mammas izloloto sapni – guļbūves klētiņu ar niedru jumtu, ko atvedām no Piebalgas. Atceros ikvasaras zaļās prakses, kad mamma brauca līdz studentiem uz visām Latvijas malām - Gaikšiem, Piebalgu, Mazirbi, Enguri, Kuldīgu utt., kurās studenti zīmēja un gleznoja, bet mēs varējām iepazīt Latviju. Atceros darbnīcu Skolas ielā, kuru paši savām rokām piecstāvu dzīvojamās mājas pagrabā izbūvēja tētis un mamma. Atceros, kā sestdienu rītos mamma mūs modināja ar V.A. Mocarta “Turku maršu”. Un mūsu sarunas gan par nopietnām lietām, gan triecot visādus niekus. Es savā bērnībā mammas trūkumu nejutu ne mirkli.

Mērkis.

I. Burāne: Ko jūsuprāt māksliniekam nozīmē mērkis?

S. Ozoliņa: Mērkis ir dzīvot saskaņā ar sevi. Tā es domāju.

I. Burāne: Tas nemaz nav viegli.

S. Ozoliņa: Nekādā gadījumā. Tas ir ļoti grūti. Vēl jo vairāk, ja tu esi dzīvojis saskaņā ar sevi un kļūdījies. Man, piemēram, nepalīdz padomi, jo es varu rīkoties tikai tā, kā kādā konkrētā situācijā uzskatu par pareizu. Tādēļ mani savā laikā ļoti ietekmēja "Brands". Viņš ir tas, kas viņš ir. Un citādi rīkoties nevar.

I. Burāne: Vai tad mēs neesam atbildīgi par visu, kas ar mums notiek?

S. Ozoliņa: Tikai daļēji. Un tikai normālos apstākļos. Protams, mēs paši izvēlamies sev profesiju, draugus, bet ir lietas, kuras nav saistītas ar mūsu gribu, piemēram, karš. Es domāju, ka cilvēks var ļoti daudz izdarīt un izturēt. Bet vienmēr būt stiprākam par apstākļiem, to var tikai retais. Tas, protams, mūs neatbrīvo no atbildības, jo cilvēks vienmēr un visur ir atbildīgs par to, ko viņš ir darījis, kas aiz viņa ir palicis.⁷⁷

Sarmīte Ozoliņa apglabāta dzimtas kapos Valmieras novada Kauguru pagasta kapsētā.

⁷⁷ Ingrīda Burāne. Padomju Jaunatne Nr.74 (15.04.1979.)

2025. gada 5. martā.